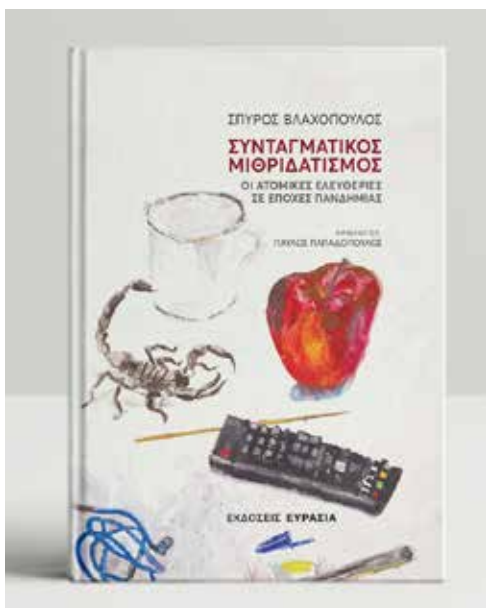

Ο κίνδυνος ενός συνταγματικού μιθριδατισμού με αφορμή την πανδημία

Αντώνης Γ. Καραμπατζός

Αναπ. Καθηγητής στη Νομική Σχολή ΕΚΠΑ

Η έλευση της πανδημίας του κορωνοϊού μάς ανάγκασε να προσαρμοστούμε σε μία νέα πραγματικότητα. Στην αρχική φάση, μάλιστα, βιώσαμε αυστηρά μέτρα περιορισμού βασικών ελευθεριών μας, προεχόντως δε της ελευθερίας της κίνησης. Τα μέτρα αυτά επανήλθαν και κατά την αντιμετώπιση του χειμερινού κύματος της πανδημίας, σε χαλαρότερη ωστόσο μορφή. Περαιτέρω, διεθνώς έγινε ευρεία συζήτηση περί χρήσης σύγχρονων τεχνολογικών εφαρμογών για την ιχνηλάτηση των κρουσμάτων, κυρίως μέσω της καταγραφής και της επεξεργασίας δεδομένων σχετικών με τις μετακινήσεις μας. Κάποιες από αυτές τις εξελίξεις είναι πραγματικά ανησυχητικές, άλλες όχι.

Ο Σπύρος Βλαχόπουλος, Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του ΕΚΠΑ, μας καλεί ακριβώς να προβληματιστούμε πάνω στις σύγχρονες αυτές εξελίξεις, από σκοπιάς συνταγματικού δικαίου και συνταγματικής ιστορίας. Ευθύς εξαρχής καθιστά σαφές ότι προσωρινοί περιορισμοί βασικών ελευθεριών μας για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας είναι κατ' αρχήν σύμφωνοι με το Σύνταγμα. Παράλληλα, όμως, τονίζει την ανάγκη τήρησης εδώ κάποιων ορίων, που απορρέουν από τον σεβασμό στην ανθρώπινη αξία, την αρχή της ισότητας, την αρχή της αναλογικότητας και τον πυρήνα των περιοριζόμενων δικαιωμάτων. Ιδίως η αρχή της αναλογικότητας είναι εκείνη η αρχή που, κατά την παραδοσιακή (όχι όμως αναμφίλεκτη) συνταγματική θεωρία, λειτουργεί ως κατ' εξοχήν περιορισμός των περιορισμών (*Schranken-Schranke*), εν προκειμένω δε ως περιορισμός των περιορισμών που επιβάλλονται στην αυτονομία μας διά των έκτακτων μέτρων για την αναχαίτιση της πανδημίας. Καθοριστικότερο δε όριο σε τέτοιου είδους κρατικές επεμβάσεις είναι, κατά τις κλασικές παραδοχές της γερμανικής συνταγματικής θεωρίας, η επιταγή για απαγόρευση υπέρβασης του εύλογου μέ-

τρου (*Übermaßverbot*) και, συναφώς, για επιλογή του ηπιότερου μέσου επέμβασης (*Gebot des schonendsten Eingriffs*), ώστε μεταξύ των περισσοτέρων διαθέσιμων επεμβατικών εναλλακτικών να επιλέγεται εκείνη που δεν υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο περιορισμού της ελευθερίας του ατόμου (βλ. σχετ. και εντελώς πρόσφατα *Καραμπατζό*, Κρατική επέμβαση σε συμβατικό δεσμό και Αστικό Δίκαιο, 2020, εκδ. Π.Ν.Σάκκουλα, παρ. 68 επ., ιδίως 70, όπου και περαιτέρω παραπομπές). Η εν γένει ανάλυση του συγγραφέα βασίζεται, είτε ρητά είτε υπόρρητα, στα παραδοσιακά αυτά εργαλεία της συνταγματικής θεωρίας.

Εκείνο, ωστόσο, που ανησυχεί περισσότερο τον συγγραφέα είναι ο κίνδυνος ενός «συνταγματικού μιθριδατισμού», ο κίνδυνος δηλαδή να ανεχθούμε σοβαρούς συνταγματικούς περιορισμούς και μετά το τέλος των έκτακτων περιστάσεων, όταν θα έχει περάσει πλέον η περιπέτεια της πανδημίας. «*Διότι ακόμη και μετά το τέλος των περιορισμών που αφορούν την ελευθερία της κίνησής μας, υφίσταται ο κίνδυνος να συνεχιστούν ή και να εντατικοποιηθούν περιορισμοί άλλων θεμελιωδών μας δικαιωμάτων, όπως της ιδιωτικής ζωής με τη χρήση των νέων υπερσύγχρονων τεχνολογικών εφαρμογών*» (σ. 15).

Γύρω από τον βασικό αυτόν άξονα εξακτινώνεται σειρά επιμέρους κρίσιμων ερωτημάτων, που απασχολούν τον συγγραφέα: Πόσο συχνό υπήρξε το φαινόμενο του συνταγματικού μιθριδατισμού στην ελληνική συνταγματική ιστορία (βλ. λ.χ. τη συνέχιση των διώξεων και εκτοπίσεων των ηττημένων του Εμφυλίου μετά το τέλος αυτού); Ποια είναι τα συνταγματικά και υπερεθνικά όρια των έκτακτων μέτρων; Μήπως, από την άλλη πλευρά, ο συνταγματικός λόγος χαρακτηρίζεται πλέον από μία (κακώς εννοούμενη) «δικαιωματοκρατία» («άκρατη» σύμφωνα με μία πρόσφατη αποστροφή του Α.Μανιτάκη) ή, συναφώς, από έναν «συνταγματικό λαϊκισμό», με την έννοια μιας αβίαστης επίκλησης του συνταγματικού επιχειρήματος, προκειμένου να θεμελιωθεί συνταγματικά μία γνώμη που είναι αρεστή σε μεγάλο τμήμα της κοινωνίας; Ιδίως το τελευταίο ερώτημα είναι απολύτως εύλογο, κατ' εμέ, δεδομένου ότι δυστυχώς στη χώρα μας, όπως μαρτυρεί το παράδειγμα της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, το επιχείρημα της αντισυνταγματικότητας φαίνεται ότι συχνά εργαλειοποιείται στον δημόσιο διάλογο, προκειμένου να ικανοποιηθούν πρόσκαιροι πολιτικοί υπολογισμοί – προσωπικοί ή κομματικοί.

Ο συγγραφέας πραγματεύεται τα ερωτήματα αυτά με εγκρατή και πυκνό λόγο, αλλά και μέσα από γλαφυρές ιστορικές αναφορές (χαρακτηριστική είναι η ιστορία με τον εκούσιο εθισμό του Μιθριδάτη στο δηλητήριο, ώστε να αποκτήσει ανοσία σ' αυτό). Ο Σπ.Βλαχόπουλος, όπως παρατηρεί και στον πρόλόγο του ο δημοσιογράφος Π.Παπαδόπουλος, ξεδιπλώνει έναν πλούτο νομικών και ιστορικών γνώσεων, που καθιστούν τη μελέτη του ιδιαίτερα γοητευτική.

Ασφαλώς δεν μπορεί κανείς στο πλαίσιο μιας σύντομης βιβλιοπαρουσίασης να διεξέλθει όλες

τις επιμέρους θέσεις του συγγραφέα ή να παρουσιάσει τον ενδεχόμενο αντίλογο σ' αυτές (λ.χ. αναφορικά με το κανονιστικό περιεχόμενο των κοινωνικών δικαιωμάτων, το αν αυτά δικαιολογούν τον δικαστικό καθορισμό του ύψους μισθών και συντάξεων –κάτι που δεν με βρίσκει κατ' αρχήν σύμφωνο–, κοκ). Γι' αυτό και θα αρκεστώ εδώ στις ακόλουθες επισημάνσεις:

Η άμεση αναχαίτιση της πανδημίας κατέστησε πράγματι αναγκαία τη μετάβαση σε μία κατάσταση έκτακτης ανάγκης, στο πλαίσιο της οποίας το σύνολο σχεδόν των εξουσιών συγκεντρώθηκε και ασκήθηκε από την κορυφή της εκτελεστικής εξουσίας. Εν γένει δε, σε έκτακτες περιστάσεις επέρχεται μία υπερσυγκέντρωση αρμοδιοτήτων στην κορυφή της εκτελεστικής εξουσίας, στα χέρια της εκάστοτε κυβερνήσεως και του πρωθυπουργού. Μία τέτοια κατάσταση, όπου τα θεσμικά αντίβαρα είναι σχεδόν μηδενικά, μόνον περιορισμένη χρονικά μπορεί να είναι. Για τον λόγο αυτό, εξάλλου, το άρθρο 44 παρ. 1 Συντ. επιτάσσει σε εμάς την κύρωση των πράξεων νομοθετικού περιεχομένου από τη Βουλή μέσα σε σαράντα ημέρες από την έκδοσή τους, ορίζοντας συγχρόνως ότι, αν δεν υποβληθούν στη Βουλή μέσα στην προβλεπόμενη προθεσμία ή αν δεν εγκριθούν από αυτή μέσα σε τρεις μήνες από την υποβολή τους, παύουν να ισχύουν στο εξής. Με οδηγό τη συνταγματική αυτή πρόβλεψη, η χώρα μας επανήλθε μετά το πρώτο κύμα της πανδημίας σε μία κατάσταση πολιτειακής και κοινοβουλευτικής ομαλότητας.

Υπό μία γενικότερη δε έποψη, φαίνεται ότι το ιδιότυπο δίκαιο της κατάστασης ανάγκης, που εφαρμόστηκε στις περισσότερες χώρες του πλανήτη, λειτούργησε εν πολλοίς αποτελεσματικά, έτυχε μάλιστα της αποδοχής της συντριπτικής πλειονότητας των πολιτών – παρά τις βαριές οικονομικές και ψυχολογικές συνέπειες που έχει επιφέρει. Εμφανίζεται, άλλωστε, από καιρό αρμονικά ενταγμένο στα σύγχρονα δυτικά Συντάγματα, αποτελώντας τμήμα του δικαίου της κανονικής κατάστασης, και όχι κάποιο ειδικό, εντελώς ξεχωριστό δίκαιο που εκτοπίζει πλήρως το πρώτο. Με άλλες λέξεις, μέσα στο δίκαιο της κανονικότητας υφίστανται κάποια εργαλεία έκτακτης επέμβασης (όπως είναι σε εμάς κατ' εξοχήν οι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου), τα οποία έχουν χρονικά περιορισμένη ισχύ, συνδυάζονται δε με επιμέρους ρυθμιστικά μέτρα που λαμβάνονται επί τη βάση της κοινής και ήδη υφιστάμενης νομοθεσίας (αποφάσεις αστυνομικής, αγορανομικής, υγειονομικής φύσεως, κοκ – βλ. σχετ. και *Volkman*, *Der Ausnahmezustand*, *VerfassungsBlog* 20.3.2020, <https://verfassungsblog.de/der-ausnahmezustand/>).

Δίχως αμφιβολία, ωστόσο, σε τέτοιες έκτακτες περιστάσεις χρειάζεται επαγρύπνηση – από όλους τους πολίτες, ιδίως δε την αντιπολίτευση και τη δικαιοσύνη. Ο κίνδυνος κατάχρησης των έκτακτων εξουσιών στο όνομα μιας (πραγματικής) κρίσης είναι κατ' αρχήν υπαρκτός. Ο Σπ.Βλαχόπουλος κρούει εδώ τον κώδωνα του κινδύνου με νηφαλιότητα, αποφεύγοντας την υπερβολή και τον εύκολα καταγγελτικό λόγο – που, δυστυχώς, μόνον σπάνιο φαινόμενο δεν είναι στη χώρα μας σε περιόδους κρίσης, όπως ήδη υπαινίχθηκα και παραπάνω. Υπογραμμίζει

ορθώς ότι, εάν δεχόμαστε τον πρόσκαιρο περιορισμό των συνταγματικών δικαιωμάτων για να συνεχίσουμε να τα έχουμε, *«αυτό δεν σημαίνει ότι επιτρέπεται να εθιστούμε στην απώλειά τους»* (σ. 23). Εύστοχα, επίσης, διαβλέπει ότι *«η προσπάθεια αντιμετώπισης της πανδημίας του κορωνοϊού θα «τροφοδοτεί» για μεγάλο χρονικό διάστημα ακόμα τον συνταγματικό διάλογο στο πεδίο των θεμελιωδών δικαιωμάτων»* (σ. 45).

Στο πλαίσιο αυτό προσφέρει ο ίδιος μία μελέτη πλούσια σε σχετικούς προβληματισμούς και ερεθίσματα για περαιτέρω συζήτηση. Μία μελέτη που δεν απευθύνεται μόνον σε νομικούς, αλλά και στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό. Προεχόντως σε ένα κοινό που επαγρυπνεί για τα δημοκρατικά δικαιώματα και τις ελευθερίες. Στον κοινό αυτό, όμως, θα πρέπει συγχρόνως να υπενθυμίζεται ότι σε μία δημοκρατική πολιτεία ο πολίτης δεν έχει μόνον δικαιώματα, αλλά και υποχρεώσεις (βλ. και άρ. 25 παρ. 4 Συντ.: *«Το Κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης»*). Ιδίως την κρίσιμη αυτή περίοδο, έχουμε όλοι μία ηθική –πρωτίστως– ευθύνη να ενεργήσουμε από κοινού και συντονισμένα, προκειμένου να ξεπεράσουμε μία πανδημία που έχει παραλύσει τη βιοτική και οικονομική δραστηριότητα. Έχουμε ένα ηθικό καθήκον αλληλεγγύης και μέριμνας έναντι των συνοδοιπόρων μας στην κοινότητα. Ο *επ’ ολίγον* αυτοπεριορισμός είναι ένα ηθικό χρέος μας έναντι της ολότητας.